

**The Image of Ukraine in the poem ‘Roksolania’ which was written by
Sevastyan Klenovich**

The article is concerned with the role of Ukraine in the life and work of Klenovich. Based on the autobiographical information, the problem of the nationality of the writer - observes the importance of preventing a clear perception of him as a Polish writer.

Keywords: *Ukraine, description, glorify, praise.*

УДК 81'37'4

Юдко Л., ст. викл.,
Національна академія Служби безпеки України

**ШЛЯХИ СЕМАНТИЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*
В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ**

Розглянуто дискурсоутворювальний потенціал концепту «толерантність» в офіційних інтернет-ресурсах інститутів сектору безпеки України, Росії, Німеччини, Великої Британії. Проаналізовано шляхи семантизації лексеми-вербалізатора толерантність.

Ключові слова: *концепт, семантизація, синонімічна парадигма, толерантність, дискурс.*

Наш світ став більш конфліктним, ніж раніше. Цей факт спонукає наукове співтовариство до роздумів над проблемою толерантного спілкування й співіснування різних комунікативних парадигм, у тому числі й інститутів сектору безпеки. Складність концептуальної природи поняття *толерантність*, семантичні модифікації лексеми-вербалізатора *толерантність*, що зумовлені новими комунікативними практиками, зумовлюють *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати семантичний потенціал концепту *толерантність* на основі лексикографічного та дискурс-аналізу.

Завдання статті передбачають: дослідження синонімічної та антонімічної парадигм лексеми-вербалізатора *толерантність* у дискурсах інститутів сектору безпеки України, Росії, Німеччини, Великої Британії.

На особливості концептуалізації можуть вказувати словотворчі зв'язки слова: кількість членів словотвірного гнізда, його розробленість, продуктив-

ність ономасіологічних структур, типів словотворчих значень, різноманіття словотворчих типів і моделей. Ці мовні факти об'єктивують цінність того чи іншого явища, особливості синхронно діючих культурних установок. Мовні явища синонімії, антонімії та деривації відображають результати концептуалізації культурного знання.

Особливість семантики синонімів полягає в тому, що вони характеризуються тотожністю денотативного компонента значення і можливістю варіювання сигніфікативного та прагматичного компонентів [Вілюман 1989, 10]. Цей фактор покладено в основу виокремлення повних і неповних синонімів (Алефіренко М. Ф., Апресян Ю. Д., Євгенєва А. П., Нікітін М. В., Новиков Л. А., Кобозева І. М., Уфімцева А. А. тощо). Тотожність денотативного компонента значення синонімів полягає в тому, що вони репрезентують один і той самий референт, який отримує відображення в нашій свідомості у вигляді денотата – уявлення про предмет [Алефіренко 1999, 37]. Цією ознакою відрізняється більшість узуальних синонімів, чого не можна сказати про okazіональні, а також ідеографічні синоніми (квазісиноніми, тобто мовні одиниці, між якими залишаються значні відмінності, що перешкоджають їх нейтралізації) [Новиков 1982, 241].

До семантичних засобів, які найбільш чітко інтерпретують процеси концептуалізації й категоризації, належать також антонімічні парадигми. Л. А. Новиков зазначає: «Предмети і їх властивості протилежні не самі по собі, не за своїм денотативним значенням, а як результат вербального осмислення, оцінки, включення в систему мови, в групи слів, що позначають ту саму якість, властивість, відношення тощо» [Новиков 1973, 56]. Антоніми здатні відображати особливості бачення й розуміння світу [Вежбицкая 1997, 22]. Г. В. Токарев із цього приводу зауважує, що «антонімічна парадигма становить вербалізований таксон тезауруса культури» [Токарев 2003, 189].

Синонімія є одним з основних мовних засобів, що відображають результати процесу концептуалізації. Слова з близькими значеннями становлять вид лексичної опозиції, в основі якої лежить повна або часткова семантична тотожність. Розглянемо семантичні механізми кодування знання в синонімічному ряду.

У результаті дослідження даних синонімічних [Бурячок], [Онлайн словник української мови] та асоціативного [Мартінек 2007] словників української мови, було встановлено, що в жодному з них не зафіксовано синоніми та асоціативні ряди лексеми-вербалізатора концепту *толерантність*. Був проведений асоціативний експеримент серед представників спецслужб України з метою визначення засобів вербалізації концепту *толерантність*. У цьому експерименті взяли участь 100 осіб віком від 18 до 50 років. За результатами

асоціативного експерименту будуюмо асоціативний ряд лексеми-номінанта концепту *толерантність*: терпимість, терпіння, стриманість, поблажливість, виваженість, спокійність, поступливість, урівноваженість, взаєморозуміння, безконфліктність, витримка, плюралізм, компроміс, консенсус, поступка, взаємоповага, повага, ввічливість, розуміння, альтруїзм, уважність, співчуття, щирість, доброта, вихованість, доброзичливість, порядність, адекватність, людяність, вибачливість, милосердя, чутливість, стійкість, рівновага, ліберальність, адаптація, примирення, лояльність, помірність.

Російський асоціативний словник [Русский ассоциативный словарь] дає такі синоніми-асоціації лексеми-вербалізатора концепту *толерантність*: терпимость, либерализм, либеральность, терпение, мягкость, невзыскательность, нетребовательность, снисходительность, снисхождение, деликатность, долготерпение, многотерпеливость, беспритязательность, выдержка.

Німецький онлайн-словник синонімів [Deutsches Synonymwörterbuch] подає такі синоніми: Duldsamkeit (терпимість): Großzügigkeit (широта натури); Behutsamkeit (обережність); Geduld (терпіння); Gnade (милість); Hochherzigkeit (великодушність); Liberalität (ліберальність); Nachsicht (поблажливість); Rücksicht (увага); Verständnis (розуміння); Freizügigkeit (право вільного пересування та проживання); Großmut (великодушне ставлення); Langmut (довготерпіння); Milde (м'якість); Schonung (бережне відношення); Toleranz (толерантність); Friedfertigkeit (миролюбність); Gelassenheit (спокійність, холоднокровність, не обурливість); Gleichmut (зрівноваженість); Rücksichtnahme (уважне ставлення); Achtung (повага); Beachtung (дотримання правил); Berücksichtigung (прийняття до уваги); Einfühlungsvermögen (чуйність); Respekt (повага); Schonung (бережне відношення); Teilnahme (виявляти співчуття); Edelmut (благородство); Generosität (великодушність, щедрість); Vergebung (прощення, відпускання гріхів); Entgegenkommen (люб'язність); Indulgenz (відпускання гріхів); Behutsamkeit (обережність); Entschuldigung (вибачення); Ausdauer (витримка); Sanftmut (смирненість).

Онлайн-словник англійської мови [The Free Dictionary]: open-mindedness (неупередженість); impartiality (неупередженість); liberality (ліберальність); allowance (дозвіл); variation (варіація); magnanimity (великодушність); lenity (милосердя, покірливість); endurance (витривалість, терплячість); stamina (витривалість); patience (терпіння); forbearance (помірність, довготерпіння); toleration (терпимість); sufferance (терпимість, потурання); clemency (помилування, милосердя); indulgence (поблажливість); leniency (м'якість, терпимість); leniency (покірність, лагідність); kindness (доброта, сердечність); generosity (щедрість, великодушність); benevolence (доброзичливість, прихильність); compassion (співчуття); magnanimity (великодушність); open-

handedness (неупередженість), charity (благодійність, милосердя), condescension (поблажливість, милість), deference (повага, шанобливе ставлення), patronage (заступництво, опікування).

З огляду на зазначене можна стверджувати, що синонімічна парадигма концепту *толерантність* є доволі багатогранною, особливо в німецькій та англійській лінгвокультурах, а в українській та російській досить потужно розвивається.

Як відомо, існують два основні типи синонімії: семантична (ідеографічна) та стилістична, що виражається словами з однаковою предметною віднесеністю, але має різну стилістичну характеристику. У функціональному плані синонімія виступає як здатність мовних одиниць завдяки тотожності або подібності їх значень взаємозаміщуватись у всіх або певних контекстах, не змінюючи при цьому суті висловлювання. Міра синонімічності мовних одиниць тим вища, чим більше в них спільних позицій, у яких можуть стійко нейтралізуватися їх відмінні семи. Найважливішими семантичними функціями синонімів є уточнення та заміщення. Заміщення полягає у взаємній заміні семантично адекватних одиниць, що дає змогу уникнути одноманітного повторювання слів, а уточнення – в розкритті властивостей та різних характерних ознак позначуваних предметів і явищ дійсності й реалізується в межах одного речення при близькому, контактному розміщенні уточнювальних одне одного частково еквівалентних слів.

Із метою аналізу розглянемо інтерпретацію процесу концептуалізації в дискурсивній площині, а саме на матеріалах інтернет-сторінок спецслужб України, Росії, ФРН, Великої Британії.

*Констатуючи, що політичним структурам різної спрямованості цього дня вдалося зберегти громадський спокій та налаштувати своїх прибічників на утримання від зіткнень та силових акцій, Служба безпеки висловлює свою вдячність усім організаторам та учасникам заходів за **стриманість, виваженість та толерантність, розуміння неприпустимості переведення ідейних суперечностей у площину силового протистояння** (<http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article>).*

*Деятельность Центра основывается на российском и международном законодательстве в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом, на провозглашенных ООН и ЮНЕСКО **принципах культуры мира и толерантности** (www.counterterrorismcenter.ru).*

*Auch in Deutschland müssen wir bei der zunehmenden Vielfalt unserer Bevölkerung Sorge tragen, dass ein grundlegender **Wertekonsens** erhalten bleibt. **Respekt, Toleranz, Achtung** vor dem Rechtsstaat und denjenigen, die ihn durchsetzen, sind unabdingbar für jedes **friedliche Miteinander**. Wenn wir den*

innergesellschaftlichen Zusammenhalt stärken, tun wir auch etwas für unsere Sicherheit (<http://www.verfassungschutz.de>).

*And we must focus on those values that we all share in this country regardless of our background: **Equality, Freedom, Justice and Tolerance**. Many people are working for and with us to address the threat precisely for those reasons, because all of us, whatever our ethnicity and faith, are the targets of the terrorists* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us>).

Як бачимо, лексеми *стриманість*, *виваженість*, *толерантність*, *розуміння* є стилістичними синонімами, про що говорить їх семантична близькість. У російському прикладі концепт *толерантність* співвідноситься з культурою миру, що демонструє сему 'мирне співіснування'. Німецькомовне джерело демонструє семантизацію концепту *толерантність* завдяки лексичній опозиції, в основі якої лежить часткова семантична тотожність: Wertekonsens (консенсус), Respekt (повага), Achtung (увага), friedliches Miteinander (мирне співіснування). Семантизація досліджуваного концепту англomовного джерела розширюється шляхом співвіднесеності з такими контекстуальними синонімами, як: Equality (рівність), Freedom (свобода), Justice (справедливість).

Таким чином, синонімічна парадигма формує, удосконалює, збагачує, уточнює концепт, про що свідчить семна рекуренція (семний повтор) та дискурсивна реалізація синонімів. Синонімічні опозиції експлікують такі семи ключового слова, як: 'мирне співіснування', 'рівність', 'справедливість', 'повага', 'розуміння', 'стриманість', 'виваженість', 'врівноваженість', 'компроміс', 'свобода'. У сучасному дискурсі спецслужб України, Росії, ФРН, Великої Британії наголошується саме на цих провідних цінностях задля забезпечення стабільності й безпеки як на державному, так і міжнародному рівні.

Інформацію про специфіку концептуалізації можна отримати також з аналізу антонімічних парадигм. Відомо, що явища самі по собі не протиставлені, в опозиційні відношення вони вступають, отримавши мовну інтерпретацію. Антонімія відображає процеси розуміння тих чи інших фрагментів дійсності. Опозиція може вказувати на глибину осмислення того чи іншого аспекту концепту, на відношення цієї концептуальної категорії до іншої, на особливості її розуміння за допомогою протиставлення [Токарев 2003, 20].

При об'єктивації концепту *толерантність* антонімія відіграє особливу роль: вона допомагає показати сутність цього концепту. Семантизація здійснюється з опорою на протилежні, добре відомі слова.

Лексема-вербалізатор цього концепту не знайшла відображення у словниках антонімів української та російської мов, що свідчить, по-перше, про новизну концепту для української та російської картин світу, по-друге, що

слово тільки включається в їх семантичну систему, регулярні семантичні відношення перебувають у стадії становлення.

У німецькомовних словниках надається антонім лексемі-вербалізатору *толерантність*: *Der Gegenbegriff zu Toleranz ist die **Intoleranz**, in der Bedeutung «Unduldsamkeit» im 18. Jahrhundert aus dem französischen *intolérance* entlehnt* [Duden, 167].

Longman English Dictionary Online [Longman] подає антонім лексемі *толерантність*: **intolerance** 1) *unwillingness to accept ways of thinking and behaving that are different from your own racial/religious intolerance*; 2) *an inability to take particular medicines or eat particular foods without suffering bad effects [allergic] intolerance of food/glucose/lactose intolerance*.

Л. А. Новиков зазначає, що «... протиставлення понять здійснюється в межах більш широкого поняття, що розкриває якість, ознаку, властивість, відношення і т. ін. предметів ... У цьому сенсі антонімію можна розглядати як межу прояву тієї чи іншої якості, ознаки, властивості або відношення, а самі антоніми – як позначення цієї межі» [Новиков 1973, 30]. Тому протилежність осмислюється в ролі діалектичної основи розвитку.

Аналіз антонімічних зв'язків лексемі *толерантність* було здійснено на основі інтернет-сторінок спецслужб України, Росії, ФРН, Великої Британії.

*Події у Києві 9 березня серйозно розхитали, на превеликий жаль, гарненьку басчку про особливу нашу **толерантність**, витриманість та сердечність, а також показали беззастережне **нехтування законом**, відкриту **непокору законним діям** правоохоронців під час виконання ними службових обов'язків. ... Виключна **агресивність** нападаючих на міліцейські кордони, якась просто **нелюдська жорстокість** їх дій, величезне **фарисейство** організаторів і підбурювачів змушують збагнути, що через **втрату терпіння** незначної частини людей, ми підійшли до межі крайньої. ... Відомий історик Володимир Соловійов сказав: «Держава існує не для того, щоб збудувати для людей рай, а для того, щоб не дати їм скотитися у пекло»*(<http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article>).

*Учитывая все печальные события, которые происходили в прошлом и могут произойти снова, где должны проходить пределы **принуждения национального государства**, пределы **принуждения правовой системы**, например, в противопоставлении к **толерантности*** (<http://www.counterterrorismcenter.ru>)?

*Vor diesem Hintergrund versuchen Rechtsextremisten den Sport für ihre Zwecke zu missbrauchen. Auf den ersten Blick haben die Welt des Sports (Fairness, Toleranz) und des **Rechtsextremismus** (**Intoleranz, Ignoranz**) nichts miteinander gemein. ... Insbesondere wird dabei gegen **dunkelhäutige Spieler** und*

Manschaften mit Migrationshintergrund gehetzt (www.verfassungschutz.de).

It is interesting to note in this context that in the last ten years what might be called a «zero tolerance» attitude to terrorist risk in Great Britain has become more widespread. ... It now requires less than 5 per cent of our time. Some of that is now devoted to groups on the extreme right who are seeking to undermine democracy through the exploitation of racial hatred and xenophobia (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us>).

Таким чином, формується дикурсивна антонімія *толерантність* – *максималізм, агресивність, злостивість, драмативність, ксенофобія, конформізм, екстремізм, насильство, зло*.

Цікавим є той факт, що лексема *толерантність* вступає в антонімічні відношення як з одномовними, так і з іншомовними словами. Це свідчить про те, що, з одного боку, ці семантичні зв'язки вербалізують відношення аналізованого концепту з іншими імпортованими концептами, такими як *ксенофобія* та ін., з іншого – слово включається в національну концептуальну картину світу й «обростає» семантичними зв'язками, за влучним порівнянням В.Н. Телія, «отримує прописку» в новій лінгвокультурі. Антоніми вербалізують експліцитні семи лексеми *толерантність*. Так, слово *агресивність* має значення 'властивість, що виявляється в тому, що хтось нападає на когось із метою захоплення, знищення, обмеження його незалежності або насильницького підпорядкування' [МАС]. Диференціальними семима тут будуть 'напад', 'захоплення', 'знищення', 'обмеження', 'залежність', 'підпорядкування'. Отже, *толерантність* має протилежні семи 'мирне співіснування', 'рівність'.

Лексема *ксенофобія* має значення 'ворожість, патологічна ненависть до всього чужого, іноземного, не свого (до чужих ідей, світогляду, способу життя)' [Васюкова, 1999]. Диференційними семима цього значення, що оформлюють опозитивні відношення, є: 'ворожість', 'ненависть', 'чужий'. Таким чином, слово *толерантність* має семи 'дружність', 'любов', 'свій'.

Протиставлення словам *насильство, зло* говорить про наявність сем 'добро', 'ненасильство' у складі семими лексеми *толерантність*. Таким чином, слово *толерантність* включає до свого складу семи: 'мирне співіснування', 'рівність', 'любов', 'свій', 'урівноваженість', 'компроміс', 'ненасильство'. Зазначені семи вербалізують ментальні аспекти концепту. Очевидно, що *толерантність* передбачає активну миролюбну, ніким не нав'язану позицію. Це зумовлено тим, що толерантність – вияв любові, не розмежування людей на «своїх і чужих».

Мова відображає цікавий факт протиставлення не тільки іншим концептам, але й намітилася дихотомія всередині аналізованої ментальної катего-

рії. Так, справжній толерантності протиставляється «нульова толерантність» (*zero tolerance*).

Таким чином, антонімічні парадигми відображають, з одного боку, особливості розвитку концепту, поглиблення процесів концептуалізації, з іншого – ціннісну шкалу, що функціонує в тій чи іншій лінгвокультурній спільноті. Антонімічні опозиції експлікують такі семи ключового слова, як ,мирне співіснування‘, ,рівність‘, ,любов‘, ,свій‘, ,активність‘, ,власна позиція‘, ,врівноваженість‘, ,компроміс‘. Семантизація лексеми-вербалізатора *толерантність* відбувається досить активно в усіх досліджуваних лінгвокультурах, про що свідчить його багатогранна синонімічна та антонімічна парадигма.

З огляду на те, що структура концепту – це сукупність узагальнених ознак, необхідних і достатніх для ідентифікації предмета чи явища як фрагмента концептуальної картини світу [Антологія концептов 2007, 14], то вербалізований концепт як складний комплекс ознак має різнорівневу репрезентацію в мові. Найбільш інформативним із цього погляду є лексичний рівень, сполучуваність та валентність експлікаторів концепту, функціонування в дискурсі і здатність формувати дискурс. Саме дискурсоутворювальні можливості концепту є *перспективою подальших досліджень*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград: Перемена, 1999. – 274 с.
2. *Антологія концептов* / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
3. *Васюкова И.А.* Словарь иностранных слов / И. А. Васюкова. – М. : АСТ-ПРЕСС, 1999. – 640 с.
4. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1997. – 416 с.
5. *Виллюман В. Г.* Английская синонимика: Введение в теорию синонимии и методику изучения синонимов / В. Г. Виллюман. – М. : Выс. шк., 1989. – 128 с.
6. *Мартінек С.* Український асоціативний словник / С. Мартінек. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2007. – 468 с.
7. *(МАС) Словарь русского языка: В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой.* – М. : Рус. яз., 1981.
8. *Новиков Л. А.* Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике) / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1973. – 290 с.
9. *Новиков Л. А.* Семантика русского языка: Учеб. пособие / Л. А. Новиков. – М.: Выс. шк., 1982. – 272 с.
10. *Онлайн словник української мови* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tozum.org.ua/index.php?a=srch&id>.
11. *Русский ассоциативный словарь* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thesaurus.ru/dict/dict.php>.

12. *Русский ассоциативный словарь* : [в 2 т.] / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов и др. – М. : Астрель, АСТ, 1996.

13. *Словник синонімів української мови* / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головашук, Г. Н. Горюшина]. – К. : Наукова думка, 2006. – 955 с.

14. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

15. *Токарев Г.В.* Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке) / Г. В. Токарев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 233 с.

16. *Deutsches Synonymwörterbuch* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://synonyme.woxikon.de>.

17. *Duden «Etymologie»* – Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache, 2. Auflage, Dudenverlag, 1989. – 389 S.

18. *Longman English Dictionary Online* <http://www.ldoceonline.com/dictionary/intolerance>.

19. *The Free Dictionary* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/tolerance>.

Стаття надійшла до редакції 11.04.13

Юдко Л., ст.препод.,
Национальная академия Службы безопасности Украины

ПУТИ СЕМАНТИЗАЦИИ КОНЦЕПТА *ТОЛЕРАНТНОСТЬ* В ЕВРОПЕЙСКИХ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

В статье рассматривается концепт «толерантность» как единица дискурса спецслужб Украины, России, Германии, Великобритании. На основе лексикографических и дискурсивных исследований анализируется семантический потенциал концепта.

Ключевые слова: *концепт, семантизация, синонимическая парадигма, толерантность, дискурс.*

Yudko L., senior lecturer
National Academy of the Security Service of Ukraine

WAYS OF SEMANTIZATION OF THE CONCEPT *TOLERANCE* IN EUROPEAN LINGUOCULTURES

The article considers the concept «tolerance» as a unit of the discourse of secret services of Ukraine, Russia, Germany, Great Britain. Semantic nature of the concept is analyzed on the basis of the lexicographical and discourse analysis.

Key words: *concept, semantization, synonymous paradigm, tolerance, discourse.*